

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2019-23-1-53-64>

УДК 373.32:373.2:006.052

ORSID ID 0000-0002-9254-558

Наталія Гавриш,

*доктор педагогічних наук, професор,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ*

ORSID ID 0000-0002-5524-7110

Ольга Рейпольська,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ*

ПРОЕКТУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗДО НА ЗАСАДАХ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено проблемі проектування освітнього середовища закладу дошкільної освіти для індивідуального розвитку старшого дошкільника. На основі аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури, сучасних підходів до створення, моделювання освітнього середовища, узагальнення та систематизації емпіричних даних з теми дослідження, педагогічного досвіду було визначено основні ключові поняття дослідження, а саме: «розвиток особистості дитини старшого дошкільного віку» – процес формування особистості як соціальної якості в результаті її соціалізації та виховання яке здійснюється в процесі діяльності, що керується системою мотивів, наявної у певної конкретної особистості; «проектування освітнього середовища» як спеціально організовану педагогічну діяльність, що полягає у побудові й реалізації системи наукових орієнтирів, які задають технологічний вектор взаємодії всіх учасників (суб'єктів) освітнього процесу, спрямований на успішне досягнення мети цілісного розвитку особистості дитини старшого дошкільного віку. Презентовано загальну гіпотезу дослідження, яка полягає в тому, що проектування освітнього середовища буде відбуватися ефективніше за умови застосування науково обґрунтованих теоретико-методологічних та методичних засад, а саме: принципів, наукових підходів, концепцій, об'єктивних законів та закономірностей навчання, виховання й розвитку дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі, доцільних форм і методів педагогічної діяльності в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. Представлено аналіз даних, отриманих під час констатувального етапу педагогічного експерименту.

Ключові слова: індивідуальний розвиток дитини в дошкільному дитинстві, освітнє середовище, освітнє середовище закладу дошкільної освіти, проектування освітнього середовища.

Natalia Gavrish,

*Doctor of Sciences in Education, Professor,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

Olga Reypolska,

*PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

DESIGN OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT ON THE BASIS OF INDIVIDUALIZATION AND DIFFERENTIATION

Abstract. *The article is devoted to the problem of designing the educational environment of a preschool education institution for the individual development of a senior preschooler. Based on analysis of philosophical, psychological and pedagogical literature, modern approaches to creation, modeling of educational environment, generalization and systematization of empirical data on the topic of research, pedagogical experience, the basic key concepts of the research were defined, namely: “development of the personality of a preschool child” – a process formation of personality as a social quality as a result of its socialization and education that is carried out in the process of activity, guided by a system of motives available in a particular cost; “designing the educational environment” as a specially organized pedagogical activity, which consists in the construction and implementation of a system of scientific guidelines that set the technological vector of interaction of all participants (subjects) of the educational process, aimed at the successful achievement of the goal of holistic development of the personality of an older preschool child. The general hypothesis of the study is that the design of the educational environment will be more effective if the scientifically substantiated theoretical and methodological and methodological bases are applied, namely: principles, scientific approaches, concepts, objective laws and laws of teaching, education and development children of older preschool age in the educational environment, appropriate forms and methods of pedagogical activity in the educational process of institutions of preschool education. The analysis of the data obtained during the ascertainment stage of the pedagogical experiment is presented.*

Key words: *design of educational environment, educational environment, educational environment of the institution of preschool education, individual development of the child in preschool childhood.*

Вступ. Проектування освітнього середовища з метою розвитку дитини дошкільному дитинстві зумовлена необхідністю його цілісного оновлення і приведення у відповідність до загальних трансформаційних змін, які відбуваються в суспільстві. Законами України «Про освіту» (2018), «Про дошкільну освіту» (2001), іншими нормативними документами, у яких визначено провідні цілі та завдання розвитку національної системи освіти, що має відповідати соціальному замовленню та потребам особистості, здатної реалізувати себе у стрімко змінюваних умовах сучасного суспільства. Реалізація цих завдань можлива лише на науково обґрунтованих засадах педагогічної діяльності сучасних закладів дошкільної освіти, оскільки саме вони спроможні створити освітнє середовище, здатне забезпечити сталий збалансований розвиток особистості дитини дошкільного віку.

Мета і завдання. Метою статті є представлення завдань і перебігу організаційно-пошукового етапу дослідження, на якому було обґрунтовано теоретико-методологічні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості дитини дошкільного віку.

На основі аналізу дослідженості проблеми розвитку особистості дитини старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО охарактеризовано основні підходи до проектування освітнього середовища в педагогічній теорії та практиці. Інші завдання пов'язані із уточненням кола понять «освітнє середовище закладу дошкільної освіти» та інших понять, пов'язаних з процесами його індивідуалізації та диференціації.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань організаційно-пошукового етапу дослідження використано *теоретичні методи* – аналіз філософської, психологічної, педагогічної, соціально-педагогічної літератури, що дало змогу визначити мету дослідження, сформулювати його задачі, об'єкт, предмет, розробити теоретико-методологічні засади проектування освітнього середовища; узагальнення педагогічного досвіду з проблеми створення освітнього середовища, що дозволило з'ясувати сучасний стан практики у царині дослідження. Важливу роль в експериментальному процесі відіграв вибір методик дослідження як сукупності виокремлених для застосування у його перебігу методів, об'єднаних спільною логікою та підпорядкованих єдиній дослідницькій меті. У процесі здійснюваного дослідження використано *діагностичні методи*: анкетування педагогів, батьків, аналіз педагогічної документації, складання незалежних характеристик освітнього середовища.

У експерименті було задіяно 24 базових дошкільних закладів дев'яти областей України (Донецької, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Сумської, Харківської, Хмельницької, Чернівецької, Черкаської). В опитуванні взяло участь 38 вихователів дітей раннього віку та 48 дітей старшого дошкільного віку, загальна кількість – 86 осіб.

Результати дослідження. Ключова ідея дослідження пов'язана з розумінням залежності між розвитком особистості дитини дошкільного віку та організованого педагогами розвивального освітнього середовища у закладі дошкільної освіти, сприятливого для дитячого розвитку.

Коротко позначимо підходи до вивчення проблеми особистісного розвитку у вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі. Відомо, що в історії наукової думки визначення сутності особистості невідривне від розвитку (Виготський, 2005; Ельконін, 1960; Костюк, 1969), а саме: особистість можна зрозуміти лише як таку, що *розвивається*. Розвиток є формою існування особистості. Розвиток розуміють як саморух, що визначається взаємодією внутрішніх і зовнішніх умов, а джерелом особистісного розвитку дитини старшого дошкільного віку стають внутрішні суперечності, які виникають у його житті (Костюк, 1969). Сутність розвитку особистості розуміється, як взаємодія зовнішніх впливів (діяльність і спілкування), що завжди діють лише опосередковано через внутрішні умови (Рубінштейн, 1989). Саме тому за основу створення освітнього середовища взято теоретичне розуміння особистості дитини старшого дошкільного віку як цілісності, яка розвивається у процесі власної діяльності і спілкування з іншими людьми.

Поширеним у наукових джерелах є визначення *розвитку особистості* як складного і тривалого процесу формування особистості, як набуття індивідом соціальної якості в

спілкуванні і спільній діяльності з іншими людьми. Враховуючи те, чого дитина вже досягла і навчилася, дорослі організують її діяльність, спрямовану на оволодіння новими знаннями і способами поведінки. Саме тому процеси навчання і виховання визначаються в якості провідних у розвитку особистості, який характеризується ученими через поняття «вікові періоди» як особистісні новоутворення в онтогенезі (Божович, 2008; Виготський, 2005; Ладивір, 2012; Леонтьєв, 1975; Кононко, 2000; Костюк, 1969; Піроженко, 2013). Дослідники визначають розвиток особистості дитини як процес, кожній стадії якого притаманні певні риси фізичного розвитку, своя характеристика пізнавальної діяльності, свої особливості її соціокультурних взаємозв'язків із навколишнім середовищем.

У педагогіці поняття «розвиток особистості» розглядають у взаємозв'язку з поняттям «освіта». Теоретичне дослідження дало змогу тлумачити «розвиток особистості дитини дошкільного віку» процес формування особистості як соціальної якості в результаті її соціалізації та виховання яке здійснюється в процесі діяльності, що керується системою мотивів, наявної у певної конкретної особистості.

У нашому дослідженні платформою становлення і розвитку особистості дитини обрано освітнє середовище, що вимагає звернення до термінологічного поля. Висхідним для поняття «освітнє середовище» є поняття «середовище», що тлумачиться, як оточення, систему впливів, зовнішні умови перебування тощо. Найчастіше навколишнє середовище розглядають як сукупність об'єктивних явищ, що оточують людину і взаємодіють з нею. Характеристика взаємовідносин людини та середовища знайшла відображення у концепціях Гібсона (1966), Левіна (1951).

У науці визначено термінологічний ряд, який використовується в контексті поняття «середовище»: «середовище людини», «середовище людей», «людське середовище», «навколишнє середовище», «життєве середовище», «людське оточення» (Ясвін, 2001). На основі результатів аналізу наукової літератури з'ясовано, що *освітнє середовище* – це сукупність матеріальних, духовних і емоційно-психологічних умов, у яких відбувається освітній процес на підставі чинників, що сприяють або забезпечують комфортні умови розвитку, навчання та виховання дитини.

Процес створення освітнього середовища виводиться з філософського і психолого-педагогічного трактування взаємозалежності між розвитком особистості і середовищем її життя. Апелюючи до філософських ідей Кременя (2013), визначено, що освоєння людиною навколишнього середовища по своїй суті є дієвим процесом, тобто, в абсолютному вираженні діяльність є першоджерелом усього сущого, тому і першоджерелом розвитку особистості дитини. Переосмислення діалектичного принципу діяльності привертає увагу до матеріально-предметного її виду як чинника розвитку тілесно-фізичної, пізнавальної та соціально-моральної сфер особистості.

Теоретичний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури дав змогу визначити сутність понятійного словосполучення «проекування освітнього середовища» як

спеціально організованої педагогічної діяльності, що полягає у побудові й реалізації системи наукових орієнтирів, які задають технологічний вектор взаємодії всіх учасників (суб'єктів) освітнього процесу, спрямованого на цілісний розвиток особистості дитини. Суть досліджуваного процесу розкривається через основні категорії понятійного апарату теорії і методики виховання (цілі, зміст, форми організації освітнього процесу, методи, прийоми, засоби, технології тощо), які узгоджуються із стратегічною ціллю та поточними завданнями розвитку особистості дитини дошкільного віку в закладах дошкільної освіти.

Теоретичними основами створення освітнього середовища як чинника розвитку особистості дитини є розуміння його як складної цілісної системи, що охоплює різні типи освітнього середовища залежно від його процесуально-змістового наповнення, забезпечує позитивні зовнішні педагогічні впливи, але за умови активної позиції дитини в різних видах діяльності. Тобто, створене дорослим освітнє середовище лише тоді забезпечуватиме індивідуальний розвиток дитини з урахуванням природних задатків, нахилів і можливостей, якщо вона буде мати право вибору з елементів середовища тих засобів і способів дії, що відповідають її намірам і інтересам у конкретний момент. Обов'язковим моментом є готовність вихователя до налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії з дітьми, здатність довіряти дітям, надавати їм можливість виявляти свою ініціативу, розгортати задуми, тобто, готовність до позиції фасилітатора, а не кермача.

Наукою доведено, що ефективність освітнього середовища зумовлена його цілеспрямованістю педагогічного цілепокладання, доцільністю вибору форм і методів реалізації конкретних освітніх завдань розвитку тілесно-фізичної, пізнавальної і соціально-моральної сфер особистості дитини дошкільного віку.

Загальна гіпотеза дослідження полягала у припущенні, що проектування освітнього середовища має будуватися з урахуванням об'єктивних законів та закономірностей навчання-виховання-розвитку дітей дошкільного віку в освітньому середовищі на гуманістичній філософії освіти й відповідних їй теоретико-методологічних та методичних засадах, а саме: наукових підходах, принципах добору доцільних форм і методів педагогічної діяльності в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

Загальна гіпотеза конкретизована у *часткових гіпотезах*, які передбачають, що цілеспрямоване проектування освітнього середовища згідно із структурно-функціональною моделлю як чинника розвитку особистості дитини дошкільного віку можливе за умов:

- забезпечення готовності педагогів до створення освітнього середовища у ЗДО на засадах індивідуалізації та диференціації;
- посилення суб'єктності дитини у процесі його особистісного становлення шляхом педагогічного супроводу розвитку її особистості в освітньому середовищі на суб'єкт-суб'єктних засадах;
- розробки і застосування педагогами освітніх завдань з урахуванням провідних завдань і специфіки кожного типу середовища для максимального забезпечення індивідуалізації та диференціації освітнього результату;

- створення просторово-предметного поля освітнього середовища з метою його забезпечення цілеспрямованого, максимально індивідуалізованого та диференційованого конструктивного впливу на особистість дитини дошкільного віку;
- соціально-педагогічного партнерства учасників проектування освітнього середовища, визначальна роль у якому належить педагогам;
- систематичного моніторингу результативності спроектованого освітнього середовища, на основі розробленого критеріально-діагностичного апарату.

Концепцію проектування освітнього середовища на засадах індивідуалізації та диференціації представлено взаємопов'язаними *концептами*: методологічним, теоретичним та прикладним.

В основу методології покладено філософські положення про взаємообумовленість явищ педагогічної дійсності, про необхідність комплексного їх вивчення; наукові положення системного підходу як методологічного способу пізнання педагогічних фактів, процесів; ідеї діалектики про розвиток особистості в освітньому середовищі; філософські, психологічні, педагогічні положення про розвиток особистості; основні положення гуманістичної педагогіки, психології особистості. На різних рівнях методології застосовувалися відповідні наукові підходи: *системний і синергетичний* – на загальнонауковому (це дало можливість вивчати педагогічні явища й процеси у взаємозв'язку та з урахуванням їх системно-структурних характеристик та багатоаспектної сутності та дало підстави вивчати освітнє середовище як відкриту систему, здатну до саморозвитку); *середовищний* підхід – на конкретно-науковому, що дало змогу розглядати сенсорно-пізнавальний простір закладу дошкільної освіти як активне середовище самонавчання і саморозвитку дитячої особистості у заданих дорослим сприятливих умовах; *технологічний та індивідуальний* підходи – на конкретно-технологічному рівні (згідно з якими індивідуалізація та диференціація забезпечується застосуванням системи розвивальних завдань, смисл яких полягає у стимулюванні різних видів і форм дитячої активності в освітньому середовищі ЗДО).

Теоретичне обґрунтування спроектованого освітнього середовища відображає взаємозв'язок і взаємодію різних теорій, підходів і принципів загальнонаукового й конкретно наукового характеру стосовно проблеми створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості дитини дошкільного віку. Однією з визначальних є теорія діяльності як такої форми людської активності, що характеризує здатність педагогів бути причиною змін в освітньому середовищі, які опосередковано впливають на розвиток особистості дитини старшого дошкільного віку. Діяльність розглядається з позицій основних учасників – педагогів і дітей, причому і ті, й інші мають вибір можливостей та відповідно – прийняття рішень. Діяльність, яка охоплює цілепокладання та широку сферу смислотворчості і свободи, становить основу для розвитку дитини дошкільного віку як творчої особистості.

Серед основних теоретичних положень, що покладені в основу проектування освітнього середовища, такі: освітнє середовище має бути спроектоване таким чином, щоб забезпечувати максимальну тілесно-фізичну, пізнавальну і міжособистісно-комунікативну

активність дитини; активна позиція дитини у створеному освітньому середовищі має сприяти її самовизначенню і самореалізації; професійна готовність педагогів до створення освітнього середовища з переорієнтуванням на фасілітаційні функції має забезпечувати результативність освітньої діяльності в освітньому середовищі закладів дошкільної освіти.

Теоретичне обґрунтування методики проектування освітнього середовища для розвитку особистості дитини старшого дошкільного віку актуалізувало такі основні її характеристики: цілеспрямованість; цілісність; якість освітнього результату; багатоваріантність форм, способів дії, розвивальних завдань тощо; індивідуалізація педагогічного супроводу; комунікативна спрямованість міжособистісної взаємодії; відкритість освітнього середовища.

У результаті теоретичного аналізу, що передував проектуванню освітнього середовища для розвитку особистості дитини дошкільного віку, обрано діяльнісний формат його існування. Серед основних видів діяльності визначено ігрову, мовленнєву, пізнавальну, соціально-комунікативну, художньо-продуктивну, господарсько-побутову та здоров'язбережувальну.

Маємо намір представити у статті окремі, суголосні проблемі дослідження, елементи експериментально-дослідної роботи, яка здійснювалася в межах наукової діяльності лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання НАПН України. Вивчення особливостей освітнього середовища у групах раннього віку та дошкільних групах відбувалося на базі експериментальних закладів дошкільної освіти тринадцяти областей України. Під час здійснення констатувального етапу педагогічного експерименту нашу увагу було зосереджено на: виявленні рівню осмислення педагогами понятійного поля дослідження; змістовому та процесуальному наповненні освітнього середовища у групах раннього віку та дошкільних групах базових ЗДО; особливостях організованих дорослим та самостійних видів активності дітей в освітньому середовищі груп. Отримані результати представлено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Результати анкетування вихователів дітей раннього та старшого дошкільного віку у %

№ з/п	Відповіді на запитання анкети	Кількість відповідей у %
1	2	3
1	Не використовують середовище для розвитку особистості дитини	87
2	Мають «зоноване» середовище	87
3	Переконані, що легше організувати дітей навколо себе, ніж думати про зони розвитку	74
4	Вважають, що освітнє середовище не є чинником розвитку дитини	67
5	Нова царина, бо мають застарілі уявлення	67,8
6	Маємо середовище, проте обладнання не відповідає віку, інтересам та потребам дітей	54
7	Для організації середовища не маємо можливості – заважає «сітка занять»	48,7

1	2	3
8	Середовище у садочку має сучасне обладнання	46
9	Прогресивно налаштовані	32,2
10	Мають можливості задля організації середовища для індивідуального розвитку дитини	5,7

Таким чином, з'ясовано, що на початок дослідження більшість педагогів (67,8% опитуваних) має дещо схиблені, застарілі уявлення щодо сутності, функцій і структури освітнього середовища. Так, освітнє середовище розглядається ними, як закритий соціальний конструкт, у якому має панувати суб'єкт-об'єктна взаємодія педагога з дитиною (частина педагогів уже начебто налаштована на позитивні зміни, але їхні наміри резонують із застарілими вимогами управлінського складу, сформовані раніше навички монологізованої комунікації заважають опануванню нового стилю суб'єкт-суб'єктної взаємодії з вихованцями), у результаті перевага надається авторитарним способам взаємодії з дітьми в моделі «зверху-вниз», а розвиток особистості розглядається як однобічний процес наuczіння, передавання педагогом доступних дитині знань-умінь-навичок.

Більшість педагогів освітній процес співвідносить тільки з формою заняття, а освітнє – з предметно-просторовою організацією приміщення групи. Причому домінування навчально-пізнавальної діяльності на кшталт шкільного навчання та переважання загально групової форми організації діяльності дітей мінімізує можливості для становлення і розвитку особистості. Предметно-просторове поле освітнього середовища стовідсотково створюється педагогом (нерідко навіть не педагогом, а директоркою та методистом ЗДО) начебто для дітей, проте самі діти реально не мають права будь що змінювати в цьому середовищі.

Частка прогресивно налаштованих вихователів (32,2% опитаних) позитивно ставиться до ідеї вільного самовизначення дітей у предметно-просторовому середовищі групи (що значно звужує сутність самого поняття), проте лише 5,7% має для того можливості. Наявність так званої «сітки занять», на думку 48,7% опитаних, не залишає часу на активну й ініціативну діяльність дітей у середовищі групи. До того ж більшість опитаних вихователів (74%) навіть поза заняття намагається організувати дітей навколо себе, максимально скорочують вільний простір для самостійної діяльності, побоюючись втратити контроль над дітьми («Якщо я їх (дітей) відпущу, як тоді зможу зібрати», «Я ж тоді не зможу всіх бачити/ контролювати» – типові відповіді педагогів).

Аналіз отриманих даних переконливо свідчить, що освітнє середовище не розглядається (67%) і не використовується (87% опитуваних) як чинник розвитку особистості дитини. Ані вихователі, ані керівництво експериментальних ЗДО не має чіткого уявлення про місце і фасилітаційну роль педагога у стимулюванні різних видів дитячої активності, певною мірою бояться її, адже не мають досвіду грамотного психолого-педагогічного супроводу особистісного розвитку дітей у розвивальному середовищі ЗДО.

Під час дослідної роботи вихователі груп раннього віку і дошкільних груп

зафіксували і надіслали у вигляді фотографій, відеоматеріалів, описів структурно-змістове наповнення освітнього середовища груп у супроводі коментарів, що пояснювали їхнє бачення й розуміння значення кожного з його елементів. До того ж застосовувався метод спостереження за самостійною діяльністю дітей у час вільний від занять. Аналіз зібраного інформаційного матеріалу дав змогу систематизувати уявлення про стан предметно-змістового наповнення освітнього середовища та стан індивідуальної та диференційованої освітньої роботи в ньому.

Зауважимо, що номінативно в переважній більшості груп і раннього, і дошкільного віку (87%) для розгортання розвивальних центрів і активних дій дітей у них застосовувалися засоби: ігрові, сенсорні, книжкові, художньо-предметної діяльності, інтелектуального та фізичного розвитку, театралізації тощо. У 46% груп переважає сучасне ігрове та дидактичне обладнання, але 54% – мають наповнення центрів освітнього середовища, що не відповідає віку, потребам й інтересам сучасних дітей. Особлива проблема – відсутність достатнього місця і перевантаженість груп, що не дає можливості дітям розгорнути активність за власним вибором, усамітнитися чи самовизначитися з видом чи способом власної діяльності (53% опитаних).

Проблемним, на нашу думку, є й те, що керівництво більшості ЗДО не розглядає освітню діяльність педагога поза заняттями, в індивідуальному форматі, як цінну та важливу, тому вимагає від педагогів постійного орієнтування дітей на власній особі, об'єднання їх для загально групових, упорядкованих видів діяльності, в яких, на їхню думку, діяльність вихователя є очевидною. Одноманітність загальногрупової форми організації дітей для рухливої гри, спостереження, читання, пояснення тощо не враховує інтерес і бажання конкретної дитини. Тому переважна більшість дітей сприймає пояснення, показ, дії вихователя без ентузіазму, за першої ж можливості намагається відійти, не тримає уваги. Тобто результат такої освітньої роботи є мінімальним.

Опитування вихователів довело, що у 95% випадків педагоги не готові до реалізації принципу індивідуалізації та диференціації освітньої діяльності в розвивальному середовищі групи. Вони губляться у розробці завдань для індивідуальної роботи, не можуть визначити реальний рівень складності, який потребує конкретна дитина, оскільки методично грамотно вести спостереження за діями дітей, рефлексувати та розмірковувати, на жаль, не навчені. Такий стан, на наше переконання, є не припустимим для успішної реалізації завдань особистісного розвитку дітей в освітньому середовищі дошкільного закладу.

Обговорення. Результати констатувального експерименту, їх аналіз та обмірковування слугувало платформою для визначення сприятливих психолого-педагогічних умов особистісного розвитку дітей дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО та розробки експериментальної методики здійснення відповідної освітньої роботи на засадах індивідуалізації та диференціації. Теоретичну основу названої методики склали дослідження Виготського (2005), Левіна (1951), Роттера (1954), Рубінштейна (1989), Черноушка (1989), Щедровицького (1993), Ясвіна, 2001, присвячені проблемі розвитку

особистості дитини в розвивальному середовищі. Як центральну серед інших наукових пошуків можна виокремити ідею детермінізму Рубінштейна (1989) як феномена складних залежностей зовнішнього і внутрішнього на різних рівнях розвитку особистості та положення Виготського (2005) щодо визначального впливу середовища та соціальної ситуації на розвиток особистості.

Різні аспекти впливу освітнього середовища на розвиток дитини знайшли відображення в сучасних наукових дослідженнях: наукові та організаційно-практичні засади навчально-виховного середовища, адекватного завданням розвитку та самореалізації особистості (Бех, 2015; Вербицька, 2010; Киричук, 2013; Сохань, 2000); ідеї створення та функціонування інноваційного освітнього середовища (Карамушка, 2013); дослідження дитини як активного суб'єкта життєдіяльності в освітньому середовищі (Абульханова-Славська, 1999; Ананьєв, 2001; Божович, 2008; Ельконін, 1960; Леонтьєв, 1975).

Проте стверджуємо, що сучасним теорії та методиці виховання бракує фундаментальних досліджень з проблеми проектування освітнього середовища, головним орієнтиром якого є розвиток особистості дитини дошкільного віку.

Висновки. У статті представлено теоретичне обґрунтування проектування освітнього середовища як фактора розвитку особистості дитини дошкільного віку, зокрема, теоретико-методологічних засад проектування освітнього середовища закладу дошкільної освіти, а саме: принципи (педагогічної доцільності, цілісності, індивідуалізації, пізнавальної активності та самостійності особистості), основні наукові підходи (системний, синергетичний, середовищний, особистісно-зорієнтований, діяльнісно-комунікативний), об'єктивні закони та закономірності (загальнопедагогічні: закон детермінізму в освіті, закон природовідповідності педагогічних впливів, закон адекватності педагогічних методів дидактичним та виховним цілям та інші; психологічні закони: закон взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку, закон зростання потреб особистості та інші). Встановлено, що в основі теоретичного тлумачення поняття розвитку особистості дитини дошкільного віку лежить наукове положення щодо її цілісності й здатності до якісних змін у процесі власної діяльності і спілкування з іншими людьми. Джерелом її особистісного розвитку є суперечності, обумовлені взаємодією внутрішніх і зовнішніх умов. Визначено закономірний взаємозв'язок між процесуально-змістовим наповненням освітнього середовища й особистості дитини дошкільного віку – розвиток особистості дитини безпосередньо залежить від якості змісту й процесуальної організації середовища, в якому вона виховується.

З'ясовано стан дослідженості проблеми розвитку особистості дитини дошкільного віку в освітньому середовищі сучасного закладу дошкільної освіти. Проаналізовано дослідні матеріали (фотографії, відеоматеріали, анкети, дитячі роботи, протоколи спостереження тощо) з базових дошкільних закладів дев'яти областей України. Дослідження триває, у подальших публікаціях буде висвітлено критерії та показники, типи індивідуального особистісного розвитку дитини старшого дошкільного віку, розкрито умови проектування освітнього середовища для індивідуального особистісного розвитку дітей старшого

дошкільного віку, схарактеризовано модель проектування освітнього середовища.

Список використаних джерел

- Gibson, J. J. (1966). *The Senses Considered as Perceptual System*. Boston: Houghton Mifflin.
- Lewin, K. (1951). *Field theory in social science*. New York: Harper.
- Rotter, J. (1954). *Social Learning and Clinical Psychology*.
- Абульханова-Славська, К. А. (1999). *Избранные психологические труды*. Психология и сознание личности. Психологи Отечества. Воронеж: МПСИ.
- Ананьев, Б. (2001). О проблемах современного человекознания. Санкт-Петербург
- Бех, І. Д. (2015). Особистість у контексті орієнтирів розвивального виховання. *Інноватика у вихованні*. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv2015_1_4
- Божович, Л. И. (2008). *Личность и ее формирование в детском возрасте*. Санкт-Петербург: Питер.
- Вербицька, П. (2010). Формування демократичного виховного середовища навчального закладу. *Молодь і ринок*. 10. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2010_10_7
- Выготский, Л. С. (2005). *Психология развития человека*. Москва: Смысл; Эксмо.
- Закон України «Про дошкільну освіту» (2009, зі змінами від 1.ш1.2009). Взято з http://www.osvita.org.ua/pravo/law_01
- Закон України «Про освіту» (1991, із змінами від 19.02.2016). Взято з <http://zakon0.rada.gov.ua/iaws/show/1060-12>
- Карамушка, Л. М. (2013). Психологічні засади організаційного розвитку. *Монографія*. За наук. ред. Л. М. Карамушки. Кіровоград: Імекс-ЛТД.
- Киричук, В. О. (2013). Педагогічне проектування як основа управління розвитком особистості учня. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 8, 9. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2013_8-9_21
- Кононко, О. Л. (2000). *Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід)*. Київ: Стилос.
- Костюк, Г. С. (1969). *Методологические и теоретические проблемы психологии*. Москва: Просвещение.
- Кремень В. (2013). Інноваційна людина як мета сучасної освіти. *Філософія освіти*. 1, 7-22. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhilEdu_2013_1_3
- Вовчик-Блакітна, О. О., Ладивір, С. О., & Піроженко, Т. О. (2012). Становлення внутрішньої картини світу дошкільника. *Монографія*. (Ред.). Т. О. Піроженко. Кіровоград: Імекс-ЛТД. Взято з <http://lib.iitta.gov.ua/1604/>
- Леонтьев, О. М. (1975). *Деятельность, сознание, личность*. Москва: Наука.
- Карасьова, К. В., Піроженко, Т. О. (2013). Ігрова діяльність дошкільника. *Навчально-методичний посібник*. Київ: Генеза.
- Рубинштейн, С. Л. (1989). *Основы общей психологии*: в 2-х т. Москва: Педагогика.
- Сохань, Л. В. (2000). Перспективи освітньої технології. *Науково-методичний посібник*. Київ.
- Черноушек, М. (1989). *Психология жизненной среды*. Москва: Мысль.
- Щедровицкий, П. Г. (1993). *Очерки по философии образования*. Москва: Педагогика.
- Эльконин, Д. Б. (1960). *Детская психология*. Москва: Педагогика.
- Ясвин, В. А. (2001). *Образовательная среда: от моделирования к проектированию*. Москва: Смысл.

References

- Gibson, J. J. (1966). *The senses considered as perceptual system*. Boston: Houghton Mifflin.
- Lewin, K. (1951). *Field theory in social science*. New York: Harper.
- Rotter, J. (1954). *Social learning and clinical psychology*.
- Abulkhanova-Slavskaya, K. A. (1999). Izbrannyye psikhologicheskiye trudy [Selected psychological works]. In *Psikhologiya i soznanie lichnosti. Psikhologiya Otechestva*. Voronezh: MPSI.
- Anan'ev, B. (2001). *O problemakh sovremennogo chelovekoznaniiya* [On the problems of modern human knowledge]. St. Petersburg.
- Bekh, I. D. (2015). Osobysti u konteksti oriientyriv rozvyvalnoho vykhovanniya [Particularity in the context of the directions of developmental education]. In *Innovatyka u vykhovanni*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv2015_1_4
- Bozhovych, L. I. (2008). *Lychnost y ee formirovaniya v detskom vozraste* [Personality and its formation in childhood]. St. Petersburg: Piter.
- Verbitska, P. (2010). Formuvannya demokratychnoho vykhovnoho seredovyscha navchalnoho zakladu [Formuvannya democratic educational environment of the initial mortgage]. *Molod i Rynok*, 10. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2010_10_7
- Vygotskii, L. S. (2005). *Psikhologiya rozvitiya cheloveka* [Psychology of human development]. Moscow: Smysl; Eksmo.
- Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu»* [The Law of Ukraine "On Preschool Education" (2009). Retrieved from http://www.osvita.org.ua/pravo/law_01
- Zakon Ukrainy «Pro osvitu»* [Law of Ukraine "On Education" (1991). Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/iaws/show/1060-12>
- Karamushka, L. M. (2013). *Psikhologichni zasady orhanizatsiinoho rozvytku* [Psychological foundations of organizational development]. Kirovohrad: Imeks-LTD.
- Kyrychuk, V. O. (2013). Pedagogichne proektuvannya yak osnova upravlinnia rozvytkom osobystosti uchnia [Pedagogical projection as the basis of student development management]. *Osvita ta Rozvytok Obdarovanoi Osobystosti*, 8, 9. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2013_8-9_21
- Kononko, O. L. (2000). *Psikhologichni osnovy osobystisnoho stanovlennia doshkilnyka (systemnyi pidkhid)* [Psychological bases of personal formation of preschooler (system approach)]. Kyiv: Stylos.
- Kostiuk, H. S. (1969). *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psikhologii* [Methodological and theoretical problems of psychology]. Moscow: Prosveshchenie.
- Kremen, V. (2013). Innovatsiina liudyna yak meta suchasnoi osvity [The innovative person as the purpose of modern education]. *Filosofiya Osvity*, 1, 7-22. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhilEdu_2013_1_3
- Pirozhenko, T. O. (Ed.). (2012). *Stanovlennia vnutrishnoi kartyny svitu doshkilnyka* [Formation of the inner picture of the preschooler's world]. Kirovohrad: Imeks-LTD. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/1604/>
- Leontev, O. M. (1975). *Deiatelnost, soznanie, lichnost* [Activity, consciousness, and personality]. Moscow: Nauka.
- Pirozhenko, T. O., & Karasova, K. V. (2013). *Ihrova diialnist doshkilnyka* [Playing activities of preschool children]. Kyiv: Heneza.
- Rubinshtein, S. L. (1989). *Osnovy obshchei psikhologii: Vol 1-2* [Fundamentals of General Psychology]. Moscow: Pedagogika.
- Sokhan, L. V. (2000). *Perspektyvy osvitnoi tekhnologii* [Perspectives on educational technology]. Kyiv.
- Chernoushek, M. (1989). *Psikhologiya zhiznennoi sredy* [Psychology of the environment]. Moscow: Mysl.
- Shchedrovitskii, P. G. (1993). *Ocherki po filosofii obrazovaniya* [Essays on the philosophy of education]. Moscow: Pedagogika.
- Elkonin, D. B. (1960). *Detskaia psikhologiya* [Child psychology]. Moscow: Pedagogika.
- Yasvin, V. A. (2001). *Obrazovatelnaia sreda: ot modelirovaniya k proektirovaniyu* [Educational environment: From modeling to design]. Moscow: Smysl.